

טבת התשע"ה

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

המסר של יציאת מצרים לדורות

לפרשת בא (על פי שיעור של ד"ר ברכי אליצור)

וכן למצות פדיון בכור

3. שמות י"ג, ג'-ט"ז:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצִאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְחֹזֶק יָד הוּצֵאתֶם מִיָּד אֱתֹכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: ... וְהַגְדַתְּ לְבָנְךָ בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: ¹ וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוּצֵאתָ ה' מִמִּצְרַיִם: וְשִׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָה מִיָּמִים יָמִימָה: ... וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוּצֵאתֶנּוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְרַעֲה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהַרְג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבַח לַה' כָּל פֶּטֶר רִחֵם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְסָה: וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְחֹזֶק יָד הוּצֵאתֶנּוּ ה' מִמִּצְרַיִם"

חז"ל, במשנה, הרחיבו במצוות זכרון סיפור יציאת מצרים וקבעו

4. פסחים י', ה':

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר (שמות יג) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לפיכך

הזכרון הקולקטיבי ויציאת מצרים

במחצית הראשונה של המאה העשרים טבע הסוציולוג הצרפתי מוריס האלבווקס את המונח 'זכרון קולקטיבי'. האלבווקס ניסח מונח זה כתודעה של הפרט לגבי העבר ההיסטורי, כפי שעוצב על ידי החברה, הממסד או ההנהגה שאליו הוא משתייך. מהגדרה זו עולה כי הזכרון הקולקטיבי מורכב משני היבטים:

א. **היבט מופשט** המתייחס לידע ולדימויים על אודות האירועים שהתרחשו בעבר.

ב. **היבט מוחשי** המתייחס לאירועים, טקסים וימי זכרון אותם מכוננת החברה כאמצעי לטיפול הזכרון.

סיפור יציאת מצרים הוא המאורע ההיסטורי שזכה לאזכור רב בספרות המקראית, יותר מכל מאורע אחר. יציאת מצרים נזכרת בשירה המקראית ובמזמורי תהילים, בפרשיות המצוות, בנבואה הקדומה והמאוחרת ובהיסטוריוגרפיה המקראית. אזכורו המגוונים של סיפור יציאת מצרים בספרות המקראית, המאוחרים לתיאור ההתרחשות, הינם העדות הקדומה ביותר לעיצוב זכרון קולקטיבי בתולדות עם ישראל.

למעשה, הכתוב אינו מסתיר את כוונותיו בעיצוב הזכרון, כפי שנראה.

בנימוק למצוות הפסח נאמר

1. שמות י"ב, י"ד:

"וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻגְתֶּם אֹתוֹ חַג לַה' לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגְּלוּ"

בהמשך הדברים, משמש הצורך לזכור את סיפור יציאת מצרים כנימוק לציווי הפסח והמצוות הנלוות אליו, חמץ ופדיון בכור

2. שמות י"ב, כ"ו – כ"ז:

"וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם: וְאָמַרְתֶּם זֹבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנֹגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל"

¹ קיימת מחלוקת פרשנית הנוגעת למעמדה התחבירי של הפסוקית

"בעבור זה עשה ה' לי": יש המפרשים אותה כפסוקית סיבה, ואז

משמעות הציווי "והגדת" היא הכרת הטוב, כלומר סיפור נפלאות ה'

הוא בגלל הנסים שעשה ה' לי (המילה "זה" מכוונת לניסי ה'). מנגד,

יש המפרשים אותה כפסוקית תכלית, כלומר נסי ה' במצרים נעשו

בעבור קיום המצוות (המילה "זה" מכוונת למצוות המפרסמות את

ניסי ה'). על כל פנים, משתי אפשרויות הפירוש עולה המטרה של זכרון

נסי ה' במצרים. להרחבה עיינו: שלמה ויסבליט, "יציאת מצרים כאב

טיפוס לגאולה העתידית וכמושא הזדהות לאומית", מורשתנו י"ד

(תש"ס) עמ' 109 – 117.

כך, מופיע נימוק זה בדיני היחס לגר

6. שמות כ"ב, כ':

"וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"

וכן

7. שמות כ"ג, ט':

"וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יָדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"

וכן

8. ויקרא י"ט, ל"ג-ל"ו:

"וְכִי יִגּוּר אֶתְךָ גֵר בְּאֶרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ: כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאַהֲבַתְּ לוֹ כְּמוֹד בְּכִי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם: לֹא תַעֲשׂוּ עֹל בְּמִשְׁפַּט בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִשׁוֹרָה: מֵאֲזִי צִדֵּק אֲבִנִי צִדֵּק אִיפֹת צִדֵּק וְהִין צִדֵּק יִהְיֶה לְכֶם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֲתֶכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"

וכן בדיני הלוואה לגר ותושב

9. ויקרא כ"ה, ל"ה-ל"ח:

"וְכִי יִמּוֹד אַחִיד וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחִי עִמָּךְ: אֵל תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וִירֵאתָ מֵאֱ-לֹהֶיךָ וְחִי אַחִיד עִמָּךְ: אֵת כֶּסֶףךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמִרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶכְלָךְ: אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֲתֶכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִתֵּת לְכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לְכֶם לֹא-לֵהִימִם"

וכן בדיני היחס לעבד המופיעים מיד אחר כך

10. ויקרא כ"ה, ל"ט-מ"ג:

"וְכִי יִמּוֹד אַחִיד עִמָּךְ וְנִמְכַר לְךָ לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבַדְתָּ עִבְדִּי: כְּשִׂכָּר כְּתוֹשֵׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד שְׁנַת הַיָּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ: וַיֵּצֵא מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֵל אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב: כִּי עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֲתֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִמְכְרוּ מִמִּכְרֹת עֲבָדִי: לֹא תִרְדֶּה בּוֹ בְּפֶרֶךְ וִירֵאתָ מֵאֱ-לֹהֶיךָ"

ובסיכום הלכות שחרור עבדים ביובל

11. ויקרא כ"ה, נ"ה:

"כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם"

וכן לגבי חובת מנוחת השבת לעבד

12. דברים ה', י"ג-י"ד:

"וַיֹּסֵם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת ל-ה' אֱ-לֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבְנֶךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאַמְתְּךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ וְכָל בְּהֵמַתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאַמְתְּךָ כְּמוֹד: וְזָכַרְתָּ כִּי עֲבָד הֵייתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּצֵאךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּךְ ה' אֱ-לֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת"

אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה"

ונשאלת השאלה, במה זכה סיפור יציאת מצרים למעמד האירוע המכונן המרכזי בעיצוב התודעה ההיסטורית, דבר שלא זכו לו אירועים קוסמיים אחרים כבריאת העולם ומעמד הר סיני? מהם היסודות הקיימים באירוע זה החשובים כל כך לעיצוב הזהות הישראלית?

בשיעור השבוע ננסה להתמודד עם שאלות אלו, ולהציע על פי דרכה של ד"ר ברכי אליצור, חמישה שלבים של עיצוב הזכרון הקולקטיבי של סיפור יציאת מצרים, בהתאם למאפייני התקופה ואתגרי הזמן בה הוא עוצב מחדש. חמשת השלבים יסייעו לנו להכיר את היסודות היחודיים של אירוע יציאת מצרים, יסודות ההופכים אותו לסיפור בעל מסרים על תקופתיים.

השלב הראשון – הנחלת חוקי מוסר אנושיים

אחד המרכיבים של סיפור יציאת מצרים הוא העינוי והסבל שקדמו לו. הכתוב מתאר באריכות את שיטות הדיכוי האכזריות בה נקטו שליטי מצרים כאמצעי להכנעת נתיניהם

5. שמות א', י"ב-כ"ב:

"וַיֹּאמֶר אֵל עֲמוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעַצוּם מִמֶּנּוּ: הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ: וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסַבְלָתָם... וְכֹאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרָץ וַיִּקְצוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶךְ: וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֵה אֶת כָּל עַבְדֹתֶם אֲשֶׁר עֲבַדוּ בָהֶם בְּפֶרֶךְ: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלְדֵת הָעִבְרִית... וַיֹּאמֶר בְּלִלְדָּכֵן אֶת הָעִבְרִיּוֹת וְרֵאִיתֶן עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהִמַּתֵּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הִיא וְחָיָה: ... וַיֵּצֵא פְרַעֲה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיְאִרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תְּחַיֶּינָה"

עם היציאה ממצרים וקבלת התורה, מתחיל תהליך עיצוב זהותם האתנית והחברתית של עם ישראל. חוקי התורה מרבים לעסוק בהנחיות מוסריות המנווטות את האדם לחמלה כלפי הזר והחלש, ודאגתו לצרכיו הבסיסיים של מי שהגורל לא האיר לו פנים.

בשלב זה, מהווה סיפור יציאת מצרים הנמקה מוסרית לחובה המוטלת על כל אזרח בישראל לנהוג על פי חוקי מוסר אלו. עיצוב הזכרון של שלב זה, מפגיש את האדם מחדש עם חוויות הסבל במצרים, וקורא לו לעצב את התנהגותו מתוך זכרון סבל העבדות והעינוי.

ובמצוות הענקה לעבד

13. דברים ט"ו, י"ב-ט"ו:

"כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך: וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: העניק תעניק לו מצאנך ומגרנד ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' א-להיך על פן אנכי מצוה את הדבר הזה היום"

ולגבי החובה לשמירת זכויותיהם של גר, יתום ואלמנה

14. דברים כ"ד, י"ז-י"ח:

"לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' א-להיך משם על פן אנכי מצוה לעשות את הדבר הזה"

15. ומסכמת ד"ר ברכי אליצור ואומרת:

נראה, כי עיצוב הזכרון בשלב הראשון מתאים בעיקר לדור יוצאי מצרים. זאת, משום שמדובר בדור שחוה על בשרו את מוראות הסבל, ואשר זכרון יגרום לרעד בגופו בשעה שישקול לנהוג כך כלפי החלשים שבסביבתו.

לעומת זאת, בספרות המקראית המאוחרת, אף שנמצא תוכחה על מעשי עושק של עשירי העם כלפי החלשים, נאומי התוכחה לא יזכירו בדבריהם את זכרון עינוי המצרים. שכן, היעדר החוויה הממשית מפחית מאפקטיביות עיצוב ההיבט המוסרי של הזכרון ההיסטורי³.

השלב השני – הוכחה לכוחו של הא-ל

בפרשת וארא אפשר לראות באותות והמופתים במצרים, כאמצעי לעיצוב הכרת העם במכלול כוחותיו של הא-ל. שמעם של נסי ה' חרג מעבר לגבולות הממלכה המצרית, ומלבד השפעתם על אמונת העם נשמעו הדיהם במדין, כפי שמבטא אותם יתרו, ובקרב העמים היושבים בסביבות ארץ כנען ובתוכה. לדוגמא דברי בלק

² וכן הנימוק למתנות עניים בדברים כ"ד, כ"ב.

³ יציאת מצרים אמנם כן נזכרת בכמה מדברי התוכחה, אולם לא מנקודת המבט של העינוי ולא מההיבט של התוכחה המוסרית, אלא יותר כביטוי לכפיות הטובה כלפי ה' שהוציא אותם ממצרים למען יעוד מסוים, והם בגדו ביעוד זה. תוכחת העושק הנרחבת ביותר מצויה בנבואת עמוס, המזכיר את יציאת מצרים, אולם לא מההבט של התוכחה המוסרית על עושק.

16. במדבר כ"ב, ה':

"הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי" ובברכת בלעם

17. במדבר כ"ד, ח':

"אל מוציאו ממצרים כתועפת ראם לו יאכל גוים צרי וועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ" כמו כן רחב אומרת למרגלי יהושע

18. יהושע ב', י':

"כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים" וכן הגבעונים אומרים ליהושע

19. יהושע ט', ט':

"ויאמרו אליו מארץ רחוקה מאד באו עבדך לשם ה' א-להיך כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים" וכן דברי הפלישתים בקרב אבן העזר

20. שמואל א' ד', ח':

"אוי לנו מי יצילנו מיד הא-להים האדירים האלה אלה הם הא-להים המכים את מצרים בכל מכה במדבר"

כאשר עם ישראל נדרש לאחר ארבעים שנה מיום יציאתו ממצרים, להתמודד עם האתגר המאיים של כיבוש הארץ מפני עמי כנען, מעוצב מחדש הזכרון ההיסטורי של סיפור יציאת מצרים. כעת, לזכרון ההיסטורי של יציאת מצרים מתווספת הדגשה על כוחו של הא-ל להדוף את האויב ולשנות את הטבע בהתאם לצרכיו של העם. עיצוב הזכרון משרת שתי מטרות: האחת, הכנסת פחד בלב העמים העתידים להכבש, והשניה, החדרת אומץ ללבבות לוחמי הכיבוש.

כך מופיע בתיאור דברי העידוד שהשמיע משה בפני המרגלים

21. דברים א', כ"ט-ל':

"ואמר אלקם לא תערצו ולא תיראון מהם: ה' א-להיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם"

ובבקשה של שלוחי משה ממלך אדום לעבור בגבולו

22. במדבר כ', י"ד-י"ט:

"וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום פה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו: וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירענו לנו מצרים ולאבתינו: ונצעק אל ה' וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך"

ובעידוד העם לקראת הכיבוש

המוכחת מאירוע היסטורי. ראו לדוגמא: דברים ח', י"ד; שם י"ג, ו'; שופטים ב', י"ב; מלכים ב' י"ז, ז' ועוד רבים

השלב השלישי – חיזוק האמונה בגאולה העתידית
בסוף ימי בית ראשון, לאחר הגלייתה של הממלכה הצפונית והאיום על ממלכת יהודה שכעבור תקופה התממש, חל תהליך של יאוש בקרב הגולים מאפשרות של גאולה וחזרה עתידית לארץ. עדות ליאוש שאחז בעם מצוי בנבואות ישעיהו ויחזקאל המצטטים את דברי העם

27. ישעיהו מ', כ"ז:

"לָמָּה תֹאמְרוּ יַעֲקֹב וַתִּדְבַר יִשְׂרָאֵל נִסְתָּרָה דְרָכֵי מֵ-ה' וּמֵ-אֱ-לֹהֵי מִשְׁפָּטֵי יַעֲבֹר"

וכן

28. יחזקאל ל"ג, י':

"וְאֵתָּה בֶן אָדָם אֲמַר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי כִשְׁעֵינוּ וְחִטָּאתֵינוּ עָלֵינוּ וְכִם אֲנַחְנוּ נִמְקִים וְאִיךָ נַחֲיָה"
נביאי החורבן צריכים להתמודד עם איום כפול. מצד אחד, נביאים אלו מתמודדים עם חטאי העם ועם בשורת הגלות כעונש על חטאיו. מצד שני, עליהם למנוע מצב של טמיעת ישראל בארצות גלותם, ולשקוד על הכנתם מחדש לתהליך של גאולה ושיבה לארץ.

עיצוב זכרון של עוצמת גאולת ישראל ממצרים נישא בפיהם של הנביאים, המנסים באמצעותו לעורר בעם המיואש זיק של תקווה בגאולה דומה שתתרחש בקרבם. ישעיהו מדמה את שיבת גולי אשור לתהליך היציאה ממצרים

29. ישעיהו י"א, י"א-ט"ז⁴:

"וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֶ-דְנִי שְׁנֵית יָדוֹ לַקְּנוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר... וְהַחְרִים ה' אֶת לְשׁוֹן יַם מִצְרַיִם וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנְּהַר בְּעֵינֵי רוּחוֹ וְהִכְהוּ לְשַׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיף בְּנַעֲלִים: וְהִיָּתָה מִסְלָה לְשְׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאֵר מֵאֲשׁוּר כַּאֲשֶׁר הִיָּתָה לְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם עֲלָתוֹ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם"

הושע מתאר את טיבה של הגאולה העתידית, כטיבה של גאולת מצרים

30. הושע י"ב, ב':

"וְאֲנֹכִי ה' אֶ-לֹהֵיךָ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם עַד אֲוֹשִׁיבְךָ בְּאֶהְלִים כִּימֵי מוֹעֵד"

וגם מיכה מבטא את אותו הרעיון

31. מיכה ז', ט"ו:

"כִּימֵי צִאתְךָ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם אֲרָאנוּ נִפְלְאוֹת"

23. דברים ז', י"ז-י"ט:

"כִּי תֹאמְרוּ בְּלִבְבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָּה אוֹכֵל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֵר תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לַפְרָעָה וּלְכָל מִצְרַיִם: הַמַּסֵּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֵתָּת וְהַמִּפְתִּים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְרַע הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ ה' אֱלֹהֶיךָ כֹּן יַעֲשֶׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְכָל הָעַמִּים אֲשֶׁר אֵתָּה יִרָא מִפְּנֵיהֶם"

דבר זה גם מופיע בציווים לקראת מלחמות עתידיות

24. דברים כ', א':

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֵיבֶיךָ וְרֵאִיתָ סוּס וְרֶכֶב עִם רֵב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי ה' אֱ-לֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֵךְ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם"

בדרך השלילה, הדברים מופיעים בספר שופטים, בנאום התוכחה של איש הא-להים. שם, מוכיח הנביא את העם על שכרת ברית עם יושבי הארץ, חרף היכרותם (של בני ישראל) עם מעשי ה' בגויים

25. שופטים ו', ח'-י':

"וַיִּשְׁלַח ה' אִישׁ נְבִיא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ לָהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי הָעֵלִיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֵצִיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיָּד כָּל לְחֻצֵיכֶם וְאֶגְרַשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְאֵתָּנָה לְכֶם אֶת אֲרָצָה: וְאָמַרְתָּ לְכֶם אָנֹכִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם לֹא תִירָאוּ אֶת אֱלֹהֵי הָאֻמִּים אֲשֶׁר אִתָּם יוֹשְׁבֵים בְּאֲרָצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי"

26. ומסבירה ד"ר אליצור:

שלב זה של עיצוב זכרון יציאת מצרים על נפלאות מעשי ה' בגויים, התאים לתקופת ההכנות לכיבוש ובמהלכו, בהם המשיכו מופתי ה' ללוות את העם בכל מלחמותיו. אולם, בתקופת המלוכה והמעבר להנהגה טבעית, בה מלחמות ישראל מבוססות על היערכות צבאית ומאמץ אנושי, דברי עידוד המזכירים את גבורות ה' במצרים עשויים דווקא לרפות את ידי הלוחמים. זאת, משום שהלוחמים יחששו מהיעדר המרכיב הניסי במלחמותיהם. אם כן, יש צורך בעיצוב זכרון קולקטיבי חדש שיתאים לאתגרי התקופה החדשה.

יש לציין שישנו מרכיב אחד של אזכור יציאת מצרים, הממשיך לכל אורך תקופת בית ראשון ואינו נובע משלב כזה או אחר בהתפתחות האומה, אלא מוצב כאמצעי הנמקה או תוכחה לאיסור עבודה זרה. באזכורים אלו מוזכר סיפור יציאת מצרים כיסוד מרכזי לאמונה בה' השולל כל אפשרות של עבודה לאל אחר. כאן, לעניות דעתי, אין מדובר בעיצוב זכרון אלא בקביעה תיאולוגית

⁴ וכן שם נ"ב, ד' ז'.

המאוחרת יותר הודגש המימד הנצחי של בחירה זו שתקף גם בתקופות גלות והסתר פנים. סיפור יציאת מצרים בנבואת בית שני ובספרות המזמורית המאוחרת מעצב את זכרון יציאת מצרים עם רעיון הבחירה הנצחית, כפי שנראה.

הנביא חגי, המנסה לשקם את רפיסות העם לנוכח מראה המקדש השני, מכריז שתוקפה של ברית מצרים כולל את דור שבי ציון

35. חגי ב', ד'-ה':

"ועתה חזק זרבל נאם ה' וחזק יהושע בן יהוצדק הלהן הגדול וחזק כל עם הארץ נאם ה' ועשו כי אני אתכם נאם ה' צ-באות: את הדבר אשר פרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עמדת בתוככם אל תיראו"

אחדים ממזמורי תהילים מזכירים את סיפור יציאת מצרים (ובפרט התייחסות מפורשת לסיפור השיעבוד והיציאה ממצרים מצויה במזמורים עח, קה, קו וקיד), אך אופן תיאור השתלשלות האירועים משתנה ממזמור למזמור בהתאם למגמתו ולמסריו. מעניין להשוות בין שניים ממזמורים אלו, אשר אחד מהם, מזמור עח, מתוארך לימי בית ראשון⁷ והשני, מזמור קה, מתוארך לימי גלות בבל או שיבת ציון⁸.

במזמור עח משולב סיפור יציאת מצרים בתיאור מרי של העם חרף המופתים שנעשו עמו, ואת גמול הא-ל על חטאי העם, ואילו במזמור קה ישנה התעלמות מוחלטת מחטאי העם. בפרק זה ישנו עיסוק בלעדי בחסד הא-לוהי, בברית האבות ובהדגשת התוקף הנצחי של ההבטחה לירושת הארץ העוטף את סיפור חסדי ה' במצרים

36. תהילים ק"ה:

"זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר פרתי את אברהם ושבעתו לישהק: ונעמידה לנעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם... ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר: ... ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו: ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו: בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללו י-ה"

מוטיב הבחירה ותוקפה מאפיין את אזכורי האירוע גם במזמורים קי"ד

37. תהילים קי"ד, א'-ב':

"בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו"

ירמיהו, לעומתם, מפליג בתיאור עוצמתה של גאולת ישראל העתידית, שתירש את מקומה של גאולת מצרים בעיצוב הזכרון ההיסטורי של עם ישראל

32. ירמיהו ט"ז, י"ד-ט"ו:

"לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם שמה והשבתיים על אדמתם אשר נתתי לאבותם"

השלב הרביעי – חיזוק רעיון הבחירה

בחירת ישראל בזמן יציאת מצרים הייתה עובדה שלא ניתנת לערעור, וצוינה מפי הא-ל עצמו כהכנה למתן תורה

33. שמות י"ט, ד'-ו':

"אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל"

ונשאלת השאלה, מהי תוקפה של בחירה זו? האם מדובר בבחירה נצחית, או שמא תלויה הבחירה בקיום ברית סיני? שאלת הבחירה לא עמדה למבחן כל זמן שעם ישראל ישב בשלום בארצו, אולם הגלות ונצחון הגויים העמידו בספק את נצחיותה.

כך, בתהלים מתוארים הגויים שהגלו את עם ישראל קנטרו את העם וחזקו בקרבם את הספק (תהלים ע"ט, ד-י):

"היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו: ... עזרנו א-להי ישענו על דבר כבוד שמוך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמוך: למה יאמרו הגוים איה א-להיהם"

וכן בתפילת דניאל

34. דניאל ט', ט"ו-ט"ז:

"ועתה א-דני א-להינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם פיום הנה חטאנו רשענו: ה' ככל צדקתך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קדשך פי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבותינו"

הקשר שבין גאולת ישראל ממצרים ובחירתם מודגש בפסוקים רבים בתורה⁶, אולם בספרות המקראית

⁵ וכן שם, כ"ג, ז-ח'.

⁶ ראו: דברים ד', ל"ז-ל"ח; דברים ז', ז-ח'; במדבר ט"ו, מ"א; שמואל ב' ז', כ"ג-כ"ד (שם כבר מופיעה הדגשה על הבחירה הנצחית); מלכים א' ח', נ"א-

נ"ג.

⁷ עיינו: גרשון ברין, תהילים ב, עולם התנ"ך, תל אביב 1995, עמ' 32.

⁸ עיינו: יאיר הופמן, תהילים ב, עולם התנ"ך, תל אביב 1995, עמ' 129.

38. תהלים קל"ה, ח' ו' ג':

"שֶׁהִפָּה בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם מֵאֲדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אֶתֹת וּמִפְתִּיּוֹם בְּתוֹכֵכִי מִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִפָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מַלְכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן וְלִכְלֵל מִמַּלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אֶרֶץ נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: ה' שָׁמַד לְעוֹלָם ה' זָכַרְךָ לְדֹר וָדֹר"

השלב החמישי – עמעום זכרון גאולת מצרים

בספרי עזרא ונחמיה, ובעיקר בספר דברי הימים, יציאת מצרים כמעט שאיננה נזכרת. זאת, גם במקומות שהיא מצופה שהיא תזכר.

שירת דוד לאחר העלאות ארון ה' מתוארת בספר דברי הימים. השירה המיוחסת לדוד מקבילה למזמור קה בתהילים, אולם הכתוב פוסח על כל החלק המתאר את סיפור יציאת מצרים (פסוקים ט"ז – מ"ה), ובמקומו ממשיך במזמור צו.

כמו כן, בתיאור נבואת נתן לדוד משמיט מחבר דברי הימים את אזכור המקום ממנו העלה ה' את ישראל, כפי שניתן לראות מההשוואה הבאה:

39. ההשוואה בין שמואל לדברי הימים:

<u>שמואל ב' ז', ה' ו'</u>	<u>דברי הימים א' י"ז, ד' ה'</u>
"לָךְ וְאָמַרְתָּ אֶל עַבְדִּי אֵל דָּוִד כֹּה אָמַר ה' הַאֲתָה תִּבְנֶה לִי בַיִת לְשִׁבְתִּי: כִּי לֹא יִשְׁבְּתִי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הָעֲלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וְאֶהְיֶה מְאֵהָל וּבְמִשְׁכָּן"	"לָךְ וְאָמַרְתָּ אֶל דָּוִד עַבְדִּי דָּוִד כֹּה אָמַר ה' לֹא אֲתָה תִּבְנֶה לִי בַיִת לְשִׁבְתִּי: כִּי לֹא יִשְׁבְּתִי בְּבַיִת מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הָעֲלִיתִי אֶת יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְאֶהְיֶה מְאֵהָל אֶל אֶהְל וּמִמִּשְׁכָּן"

בהתאם לכך, התיארוך הנלווה לתהליך בניית המקדש מימי שלמה מושמט מהתיאור בדברי הימים:

40. השוואת בניית המקדש בין מלכים לדברי הימים:

<u>מלכים א' ו', א'</u>	<u>דברי הימים ב' ג', א' ב'</u>
"וַיְהִי בְּשָׁמוֹנִים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁנָה הַרְבִּיעִית בְּחֹדֶשׁ זֹה הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבְנוּ הַבַּיִת לַה' " בְּשָׁנִי בְּשָׁנָת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ"	"וַיִּחַל שְׁלֹמֹה לְבַנּוֹת אֶת הַבַּיִת הַזֶּה בִּירוּשָׁלַם בְּהַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם הַמִּזְרֵיָה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הָכִין בְּמִקְוֹם דָּוִד בְּגֵרֹן אֲרֹן הַיְבוּסִי: וַיִּחַל לְבַנּוֹת בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשָׁנִי בְּשָׁנָת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ"

ובדבריו ותפילתו של שלמה בחנוכת הבית בדברי הימים, הושמטו אזכורי יציאת מצרים:

41. השוואת תפילת שלמה בחנוכת הבית בין מלכים**לדברי הימים:**

<u>מלכים א' י"ח, כ'</u>	<u>דברי הימים ב' ו', י' י"א</u>
"וַיִּקְרָא ה' אֶת דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דָּבַר וְאֶקְרָא תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאֲשָׁב עַל כְּסֵא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה' וְאֲבָנָה הַבַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֲשִׁים שֵׁם אֶת הָאֲרוֹן אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית ה' אֲשֶׁר כָּרַת עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"	"וַיִּקְרָא ה' אֶת דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דָּבַר וְאֶקְרָא תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאֲשָׁב עַל כְּסֵא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה' וְאֲבָנָה הַבַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֲשִׁים שֵׁם אֶת הָאֲרוֹן אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית ה' אֲשֶׁר כָּרַת עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

בהוציאו אתם מארץ**מצרים****שם ח', מ' ט-נ"א****שם ל"ט**

<u>שם ח', מ' ט-נ"א</u>	<u>שם ל"ט</u>
"וַשְׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שְׁבַתְךָ אֶת תְּפִלָּתָם וְאֶת תְּחִנָּתָם וְעֵשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם: וְסַלַּחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ לָךְ וְלִכְלֵל פִּשְׁעֵיהֶם אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ בְּךָ וַתִּתֵּם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שִׁבְיָהֶם וּרְחֻמּוֹם: כִּי עַמְּךָ וַנְּחַלְתָּךְ הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוֹר הַבְּרָזָל"	"וַשְׁמַעְתָּ מִן הַשָּׁמַיִם מִמְּכּוֹן שְׁבַתְךָ אֶת תְּפִלָּתָם וְאֶת תְּחִנָּתָהֶם וְעֵשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם וְסַלַּחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ לָךְ"

שם ט"ו-נ"ג**שם מ'**

<u>שם ט"ו-נ"ג</u>	<u>שם מ'</u>
"לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת אֶל תְּחִנָּת וְאֶל תְּחִנָּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְעֵ אֲלֵיהֶם בְּכָל קְרָאָם אֲלֶיךָ: כִּי אֲתָה הַבְּדִלְתָם לָךְ לְנַחֲלָה מִכָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר דָּבַרְתָּ בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדְּךָ בְּהוֹצִיאֶךָ אֶת אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם אֶ-דְּנִי ה' "	"עֲתָה אֱלֹהֵי יְהוָה נֹא עֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת וְאֲזַנֶיךָ קְשׁוּבוֹת לְתַפִּלַּת הַמְּקוֹם הַזֶּה"

ההתעלמות מיציאת מצרים בספר דברי הימים הוסברה בכמה אופנים⁹, ואין כאן מקומם. די"ר אליצור מסבירה את ההתעלמות כנובעת ממצבם הרגיש של שבי ציון, והרצון להפיח בהם תקווה ואופטימיות כלפי העתיד. יציאת מצרים היתה אירוע חד פעמי של נס חסר תקדים, בו עם משועבד מקבל סיוע א-לוהי ההופך אותו מנרדף

⁹ עיינו: שרה יפת, "היבטים אחדים של הגדרת הזהות בימי בית שני: מסורת יציאת מצרים ותפיסת הבחירה", מגוון דעות והשקפות בתרבות ישראל ב (תשנב), עמ' 61-37

לרודף. ההכרה ב-ה' היתה המטרה המרכזית של נסי יציאת מצרים, ויד ה' הורגשה בכל שלבי היציאה. היבט הנס המאפיין את יציאת מצרים עשוי היה להגביר בדור שבי ציון דווקא את הרפיון וחוסר האמונה בגאולה כפי שהובטחה על ידי הנביאים. זאת, כיוון שניסי שיבת ציון אינם ניסים גלויים. למעשה, ההיפך הוא הנכון - הם שונים מאוד מהתיאור עליהם כמי שעוצמתם תשכיח את רישומו של נס יציאת מצרים. ההתעלמות מסיפור יציאת מצרים נועדה להקהות את הציפייה לנס על טבעי, ולהגביר את האמונה בתהליך השיבה כמימוש הבטחת ה' בפי הנביאים וכהתגשמות הגאולה. כלומר, עוצמתו של האירוע והציפייה להתממשותו המחודשת בדור של גלות, אלץ את מנהיגי העם לעמעם את זהרו, ולכוון את המצפים לו להסתפק בגאולה הטבעית שמתרחשת לנגד עיניו

לסיכום, המרכיבים היחודיים של סיפור יציאת מצרים כוללים יסודות מרכזיים של האמונה היהודית הקשורים להנהגת ה', לגמול הא-לוהי, לבחירה הא-לוהית בעם ישראל ולקיום הברית לדורות. יסודות אלו דרשו חיזוק בהשתנות העיתים, ובעיקר בתקופות של שפל ואי וודאות. נביאי העם ומנהיגיו ניצלו את החותם שהטביע אירוע יציאת מצרים במי שחוה אותו ובמי ששמעו הגיע לאזניו, ועצבו אותו בכל דור מחדש בהתאם למרכיבים שדרשו אימות מחודש והוכחה בנצחיותם.